

Włodzimierz Głodowski: **Bez słowa. Komunikacyjne funkcje zachowań niewerbalnych.** Warszawa: Wydawnictwo Hansa Communication 1999 ss. 311.

Za cel swojej pracy W. Głodowski stawia dokonanie „kompletnej analizy badań i teorii na temat niewerbalnego komunikowania” (s. 9). Stwierdza, że książka jest „próbą zintegrowanego podejścia do komunikowania niewerbalnego” (s. 7).

Sądzę, iż w sporej części Autorowi udało się zrealizować tak nakreślone zamierzenia. Książka stanowi kompendium wiedzy dotyczącej komunikacji niewerbalnej i wypełnia lukę w tym obszarze polskiego piśmiennictwa. Może nie w pełni urzeczywistniła się próba integracyjnego ujęcia problematyki badawczej – zbyt dużo cytowanych w pracy teorii, wyników prowadzonych za granicą (głównie na gruncie amerykańskim) badań pozostawia Głodowski bez dostatecznie wnikliwej oceny i porównań uzasadniających ostateczne konkluzje. Trudno więc uznać podjętą przez Autora próbę analizy za kompletną. Mankamentem są także nieścisłości i niekonsekwencje terminologiczne, a także pewne nieuporządkowanie formalne przekazywanych treści. Niemniej opracowanie jest wartościowe, głównie ze względu na zakres i bogactwo prezentowanego materiału.

Książka składa się z dwu części: pierwszej – poświęconej „kategoryzacji i analizie funkcji komunikowania niewerbalnego” i drugiej – zawierającej omówienie zachowań niewerbalnych w obrębie poszczególnych subsystemów komunikacyjnych.

I. KOMUNIKOWANIE NIEWERBALNE – CECHY ZJAWISKA

Autor szkicowo przedstawia historię zainteresowania komunikowaniem niewerbalnym i badań prowadzonych w tym zakresie – od retorycznej tradycji starożytnych Greków i Rzymian po ukształtowaną w 2. poł. XX w. dyscyplinę określaną jako komunikowanie interpersonalne. Wskazuje główne nurty dociekań badaczy reprezentujących nauki biologiczne, socjologię, psychologię, antropologię kulturową.

Ustalenia definicyjne prowadzą czytelnika przez problematykę komunikowania – zachowań intencjonalnych i nieintencjonalnych, zależności i odrębności zachowań językowych i niejęzykowych, podmiotowej i przedmiotowej perspektywy w ujmowaniu komunikacji – by wymienić najistotniejsze punkty analizy. Ostatecznie Głodowski określa **komunikowanie** jako „dynamiczny proces, polegający na wymianie, tzn. wysyłaniu i odbieraniu przekazów, w obrębie określonej sytuacji lub kontekstu” (s. 22), **komunikowanie niewerbalne** zaś jako „posługiwanie się przez komunikatorów rodzajami wizualnych, wokalnych i niewidzialnych systemów i subsystemów komunikowania, poprzez systematyczne kodowanie i dekodowanie niewerbalnych symboli i sygnałów, w celu (celach) wymiany uzgodnionych znaczeń, w konkretnych, komunikacyjnych kontekstach” (s. 29).

Za zachowania niewerbalne wchodzące w zakres poszczególnych systemów komunikowania Autor uznaje:

w subsystemie wizualnym

- kinezykę (mimika, zachowania wzrokowe, gesty),
- proksemikę (dystans i relacje przestrzenne),
- aparycję (cechy fizyczne ciała, ubiór i przedmioty osobistego użytku);

w subsystemie audialnym następujące cechy głosu komunikatora

- głośność,
- tempo,
- płynność,

- ustawienie,
- jakość;

w subsystemie niewidzialnym (jest to także system „niesłyszalny”, więc może lepiej byłoby w tak nakreślonej klasyfikacji wyróżnić subsystem dotykowy i – oddzielnie – chronemikę)

- dotyk,
- chronemikę (wykorzystanie czasu jako systemu przekazu, np. czas oczekiwania na kogoś, okres spędzanego z kimś czasu).

Tak rozumiane komunikowanie niewerbalne składa się wraz z komunikowaniem werbalnym (w subsystemie oralnym i pisanym) na komunikowanie interpersonalne.

Porównując komunikowanie werbalne i niewerbalne, W. Głodowski za większością badaczy stwierdza, że komunikowanie werbalne jest:

- 1) „bardziej nieustrukturyzowane niż posiadające własną strukturę” (głównym argumentem jest tu brak formalnych reguł organizowania oraz interpretacji przekazów),
- 2) „bardziej nielingwistyczne niż lingwistyczne” (znikoma liczba symboli arbitralnych),
- 3) „bardziej analogowe niż digitalne” (jest kodem nieograniczonym, mającym uszeregowanie ciągłe oraz zawierającym wartości naturalne),
- 4) „bardziej ciągłe niż nieciągłe” (sygnały nadawane są nieustannie),
- 5) „bardziej nieintencjonalne niż intencjonalne” (mniejsza zdolność ludzi do kontrolowania zachowań niewerbalnych),
- 6) „bardziej wrodzone niż wyuczone”,
- 7) w większym stopniu związane z prawą niż z lewą półkulą mózgu.

Wątpliwości budzić może sposób sklasyfikowania cech różnicujących zachowania niewerbalne i werbalne w punktach: 2, 3 i 4, gdyż przeciwstawienie kodu analogowego digitalnemu (pkt 3) zawiera w sobie opozycję: ciągłe – nieciągłe (pkt 4) oraz nielingwistyczne – lingwistyczne (zdefiniowane na kanwie arbitralności – pkt 2).

Ważną kwestią podkreślaną przez Autora jest integracja, ściśle powiązanie obu systemów – werbalnego i niewerbalnego – w procesie komunikowania. Stąd jednym z problemów naruszających efektywność komunikacji staje się niespójność przekazów. Niespójność ta najczęściej dotyczy

odmiennych (kontradykcyjnych) znaczeń przesyłanych kanałem werbalnym i niewerbalnym. Niekiedy sprzeczne przekazy występują także w poszczególnych subsystemach niewerbalnych. Przyczyny niespójności upatrywane są głównie w obszarze intencji nadawcy (intencje przeciwstawne, niewyraźne). W dekodowaniu niespójności, ustalaniu wiarygodnych informacji ludzie zwykle bardziej polegają na sygnałach niewerbalnych. Wśród nich dominującą rolę odgrywają informacje wizualne. Przy wysokiej niespójności obserwuje się wzrost znaczenia sygnałów wokalnych.

Poszukując odpowiedzi na pytanie „Czemu służą zachowania niewerbalne?”, W. Głodowski następująco określa ich funkcje komunikacyjne:

1) funkcja informacyjna (szczególnie ważna jest rola sygnałów niewerbalnych w dostarczaniu informacji na temat postaw, skłonności behawioralnych, cech osobowości, poczucia pewności siebie, samowyoobrażenia, społecznej tożsamości – informacji, które rzadko przekazywane są werbalnie i zwykle nie są świadomie kontrolowane);

2) funkcja definiowania oraz wspierania przekazów werbalnych (czyli metakomunikowania) poprzez:

- powtarzanie, potwierdzanie przekazów werbalnych,
- zaprzeczanie komunikatom werbalnym,
- zastępowanie przekazów werbalnych,
- akcentowanie, podkreślanie informacji werbalnych,
- regulowanie, modelowanie przebiegu interakcji;

3) funkcja wyrażania postaw i emocji (ich rodzaj, intensywność);

4) funkcja definiowania relacji interpersonalnych uczestników interakcji (np. akceptacja – odrzucenie, dominacja – uległość);

5) funkcja kształtowania wrażeń i kierowania nimi (autoprezentacja).

5) funkcja kształtowania wrażeń i kierowania nimi (autoprezentacja).

Zastrzeżenia wobec zaprezentowanej przez Głodowskiego klasyfikacji komunikacyjnych funkcji zachowań niewerbalnych dotyczą relacji między funkcją 1 a funkcjami: 3, 4 i 5. Wydaje się, że funkcje: wyrażania postaw i emocji, definiowania relacji oraz kształtowania wrażeń zawierają się w funkcji informacyjnej. Być może dla ścisłości wykładu lepiej byłoby w ramach funkcji informacyjnej wskazać poszczególne obszary funkcjonowania psychicznego oraz interpersonalnego jednostek, o których informują przekazywane przez nie sygnały niewerbalne.

Pierwszą część książki kończą rozważania dotyczące kulturowych uwarunkowań komunikacji niewerbalnej. Na tle wynikających z biologicznego dziedzictwa zachowań uniwersalnych Autor przedstawia zróżnicowanie kodów niewerbalnych w zakresie:

- repertuaru akceptowanych zachowań,
- zasad ich prezentacji,
- interpretacji konkretnych zachowań niewerbalnych.

W. Głodowski za P. Andersenem opisuje pięć podstawowych wymiarów różnicujących poszczególne kultury i wpływających na odrębności w zachowaniach niewerbalnych:

- 1) bezpośredniość („kontaktowość”),
- 2) poziom indywidualizmu lub kolektywizmu,
- 3) męskość – żeńskość,
- 4) dostęp do władzy (poziom autorytaryzmu),
- 5) wysoki – niski kontekst (kontekstualność przedstawiona została na podstawie modelu różnic kulturowych E. T. Halla).

Różnice kulturowe w postrzeganiu i wykorzystaniu czasu ukazane są w aspektach:

- 1) nastawienia na: przeszłość – teraźniejszość – przyszłość,
- 2) systemów czasu: formalnego i nieformalnego.

Badania dotyczące rozumienia wpływu czasu, sposobów strukturyzowania go oraz interpretowania mieszczą się w obrębie **chronemiki**.

II. SYSTEMY NIEWERBALNEGO KOMUNIKOWANIA

W prezentacji subsystemów komunikacji niewerbalnej aż trzy miejsca zajmuje system wizualny – stosunkowo najdokładniej zbadany i opisany. Jego omówienie rozpoczyna Głodowski od **aparycji**, określającej społeczną tożsamość uczestników interakcji. Stereotypy fizycznej atrakcyjności, jej postrzeganie i samopozstrzeganie oraz wpływ na zachowanie komunikacyjne jednostek to główne problemy związane z **wizualnym „ja”**. Szczegółowe zainteresowania badaczy w tej dziedzinie dotyczyły cech fizycznych ciała – jego typu, kształtu, wymiarów, włosów, koloru skóry, a także ubioru i przedmiotów osobistego użytku („rekwizytów osobistych”).

Kolejny obszar tematyczny to **kinezyka**. Obejmuje ona gesty, ruchy i pozycje ciała, mimikę, zachowania wzrokowe.

W funkcjonalnej klasyfikacji Ekmana i Friesena znajduje się pięć rodzajów gestów:

- 1) emblematory (zastępujące słowa),
- 2) afektatory (zachowania odzwierciedlające przeżywane emocje),
- 3) ilustratory (zachowania podkreślające, wyjaśniające, wspierające słowa i frazy),
- 4) regulatory (wspomagające przebieg konwersacji, koordynujące zachowania uczestników interakcji),
- 5) adaptatory lub manipulatory (zaspokajające pewne potrzeby psychiczne i fizyczne jednostki).

Komunikacyjne funkcje pozycji ciała, postawy i sposobu poruszania się również poddawane były rozmaitym analizom, np. pod kątem różnic międzyzyciowych czy perswazyjności.

Z kolei badania ekspresji mimicznej, komunikującej różne emocje, koncentrowały się wokół problemów jej genezy. Okazuje się, że ekspresja mimiczna ma zarówno biologiczne (dziedziczne), jak i społeczne („wyczone”) podłoże. Istnieją także dowody na uniwersalność i zarazem międzykulturowe zróżnicowanie w sposobach prezentowania i odczytywania emocji.

Zainteresowanie zachowaniami wzrokowymi doprowadziło m.in. do wyodrębnienia następujących funkcji kontaktu wzrokowego:

- definiowanie i nawiązywanie relacji,
- kontrolowanie kanału komunikowania,
- prezentacja emocji,
- redukcja rozproszenia (wspomaganie koncentracji).

W obrębie subsystemu wizualnego komunikacji niewerbalnej znajduje się jeszcze **proksemika**, związana z postrzeganiem i wykorzystaniem przestrzeni. A oto zagadnienia dotyczące komunikacyjnych funkcji przestrzeni, na które Autor zwraca uwagę:

- czynniki środowiskowe, będące elementami otoczenia (meble, dekoracje, oświetlenie, kolory, zapachy, temperatura, dźwięki),
- aranżacja przestrzeni, układ miejsc siedzących podczas interakcji,
- terytorium (publiczne, domowe, interakcyjne, terytorium wokół ciała, czyli przestrzeń indywidualna),
- zatłoczenie (sytuacja, w której jednostka doświadcza zbyt wielu kontaktów społecznych).

W niewidzialnym systemie komunikowania niewerbalnego Głodowski wydziela dotyk i chronemikę. Chronemika przedstawiona została jedynie w I części książki, w kontekście różnic kulturowych. **Dotyk**, jak stwierdza Autor, jest „prawdopodobnie najbardziej podstawowym składnikiem międzyosobowego komunikowania” (s. 239), wykorzystywanym w sytuacjach bezpośredniego kontaktu. Niestety, badań empirycznych nad zachowaniami dotykowymi przeprowadzono stosunkowo niewiele. Za najważniejsze funkcje komunikacyjne dotyku uznano:

- funkcję wspierania/pocieszenia,
- funkcję władzy,
- funkcję afiliacyjną.

Uważa się, że dotyk jest podstawą prawidłowego rozwoju psychofizycznego dziecka oraz pełni bardzo ważną rolę w zachowaniu równowagi emocjonalnej i dobrego samopoczucia u dorosłych. Analizy interpersonalnego znaczenia dotyku pozwoliły na wyodrębnienie różnych jego rodzajów (funkcjonalno-profesjonalny, grzecznościowo-rytualny, przyjacielsko-koleżeński, miłośno-intymny) oraz typów przekazów (przekazy emocji, statusu, potrzeby fizycznego kontaktu, potrzeby dotykania siebie).

Audialny system komunikowania niewerbalnego obejmuje tzw. parajęzyk, inaczej *paralingwistykę*, *sygnały parawerbalne*. Na **parajęzyk** składają się:

1) właściwości głosowe jednostki (determinowane jej warunkami anatomicznymi, stanem psychicznym, a jednocześnie stanowiące podstawę do jej społecznej kategoryzacji ze względu na płeć, wiek, kondycję itp. czynniki)

- ustawienie głosu,
- głośność,
- jakość głosu,
- rezonans,
- tempo mówienia,
- rytm mówienia,
- akcent,
- intonacja,
- kontrola nad artykulacją;

2) wokalizatory – dźwięki bez struktury językowej

- charakteryzatory wokalne (płacz, śmiech, jęczenie, gwizd, chrząkanie, mruczenie itp.),
- wyrażenia wokalne, „wypełniacze” (np. eeh, ho, ho, ho!, uhhh, oj!, aha!, wow!, hmm).

Najważniejsze funkcje komunikacyjne sygnałów wokalnych to: funkcja wyrażania emocji, kierowania wrażeniami i regulowania interakcji (głównie sygnalizowania zmiany ról podczas konwersacji).

W „Podsumowaniu” W. Głodowski zwraca uwagę m.in. na dominującą rolę sygnałów niewerbalnych w „nadawaniu przekazowi całościowego znaczenia w bezpośrednich interakcjach”, skuteczność w przekazywaniu znaczeń wynikającą z możliwości bezpośredniego stymulowania zmysłów oraz efektywność „wpływania na czyjeś myśli, przekonania” (z tego względu stanowią one trzon sugestii).

Autor stwierdza: „Komunikowanie niewerbalne musi obejmować intencjonalne wykorzystanie przez koderów i dekoderów wspólnego systemu sygnałów lub kodu. Niewerbalne zachowania, które nie obejmują działań podejmowanych intencjonalnie przez koder lub/i dekodera, mogą być informacją, ale nie komunikatem” (s. 280).

Sądzę, iż ta konkluzja stanowi istotne dopełnienie definicji komunikacji niewerbalnej podanej w I części prezentowanej książki.

Urszula Mirecka

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
Zakład Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego